

és arra is hamarosan ráébredtek, hogy önmaguk is részesei lehetnek ennek az úttörő tudománynak. Ez fordulópontot jelentett mindannyiuk életében.”

A harmadik fejezet a marslakók második emigrációjáról szól, amely az 1930-as évek elején az Egyesült Államokba vitte őket. Ez a korszak addig tart, míg „új hazájukban – az 1930-as évek végén – bekapcsolódtak annak védelmébe.”

A negyedik fejezet címe: *Hadviselő marslakók*. Teller Ede szavait olvashatjuk a fejezetcím alatt. „Hajótörtek voltunk, de felvett bennünket egy mentőcsónak, amelyet azután készek voltunk minden erőnkkel megvédeni.” Elszántságuk, elkötelezettségük fő mozgató rugója az volt, hogy meg akarták menteni a szabad világot a náciizmustól. Ők Amerikában a náciizmus ellen harcoltak: megalkották az atombombát.

Az ötödik, záró főfejezet is új hazájuk védelméről szól, *az elrettentés hidegháborújáról*. Most a szovjet veszélytől kellett megóvni a szabad világot: kifejlesztették a hidrogénbombát. A fejezet alaphangulatát Kármán Tódor szavai adják meg: „... jobban megértik azt, amit mondani akarok, ha van egy husáng a kezemben. Nem azért, hogy használjam, de ha velem van, akkor szabadabban beszélhetek anélkül, hogy megzavarnának.”

Az *Ilyenek voltak* című 6. fejezet az öt világformáló marslakó emberi megnyilvánulásaiival foglalkozik: kapcsolatteremtés, elszántság, vallásosság, jellem. Hargittai

István bátran ír valódi vagy vélt hibákról is: elviselhetetlen modor, arrogancia, házasságon kívüli gyermek, hiúság, cinizmus, a munkatárs elárulása, hazugság, család. Azt is megtudhatjuk, hogyan ítélték meg saját tevékenységüket: a többi világformáló fizikus közé hova helyezték el magukat.

A tudós alapossága tükröződik a könyv szövegében és a mellékletekben is, ennek ellenére *Az öt világformáló marslakó* élvezetes olvasmány. Mondatai gördülékenyek, esetenként szenvedélyesen fogalmaz: „Utólag különféle becslések láttak napvilágot, amelyek szerint az első atombombák akár egy évvel hamarabb is elkészülhettek volna, ha az amerikai kormányzat és katonai vezetés már *Einstein* levelét követően felismerte volna a gyors cselekvés szükségességét. Ezeket a becsléseket fenntartással kell fogadni, de bele lehet remegni abba a gondolatba, hogyan alakulhatott volna a II. világháború menete és Kelet-Közép-Európa háború utáni sorsa, ha az atombombát már 1944 nyarán be lehetett volna vetni Németország ellen.”

Egészen részletes a *Köszönetek* oldala. Rendkívül pontos *Az illusztrációk forrása*. A *Jegyzetek* bősége talán már túlzás is. Az *Életrajzi adatok*nál tömören megtaláljuk az öt marslakó életének fő eseményeit. Ezután *történelmi adatok* következnek. A *Bibliográfia* 136 könyvet sorol fel. *Névmutató* és külön részletes, tíz oldalas *Tárgymutató* zárja a könyvet.

Kovács László

HÍREK – ESEMÉNYEK

HÍREK ITTHONRÓL

Újra várja látogatóit a TIT Uránia Bemutató Csillagvizsgáló

Január óta ismét megnyílt a kívül-belül megújult, felújított TIT Uránia Bemutató Csillagvizsgáló (1016 Budapest, Sánc u. 3/b). Derült idő esetén távcsöves bemutatás van hétfőn, csütörtökön és szombaton 19:00 és 22:00 óra között, csoportoknak előzetes egyeztetés után más időpontban is. Kérésre csillagászati témából

előadást, rendhagyó fizikaórát lehet szervezni. Belépési díj 500 Ft/fő. Az Uránia telefonszámai: +36 1 386-9233 és +36 1 209-9193, honlapja: www.urania-budapest.hu.

A legközelebbi nagy esemény a május 22-i (kedd) Szaturnusz-fedés lesz, valószínűleg rendkívüli bemutatóval.

HÍREK A NAGYVILÁGBÓL

CoRoT Űrtávcső: út a csillagok belsejébe és új világok felé

2006. december 27-én sikeresen útjára indult Bajkonurból a CoRoT (Convection, Rotation and planetary Transits; Konvekció, forgás és bolygóátvonulások) űrtávcső. A tisztán tudományos célt szolgáló űreszköz

a csillagok belsejét vizsgálja, csillagokban terjedő hanghullámok okozta felszíni fényváltozások megfigyelésével. Az eljárás a föld belsejét vizsgáló szeizmológiával rokon, ezért asztroszeizmológiának hívják.

Az űrtávcső pontos mérései lehetővé teszik, hogy a csillagok olyan elhalványodásait is kimutassa, amelyeket a Földnél kicsivel nagyobb, de ahhoz hasonló bolygók csillagkorong előtti átvonulása okoz. A CoRoT az első űrprogram, amivel távoli csillagok körül keringő ilyen új világok fedezhetők fel – az előzetes becslések szerint 10–40 ilyen felfedezés várható.

A legközelebbi csillag, a Nap esetében, és a legjobb műszerekkel is csak annak külső 400 km-es rétegébe láthatunk be közvetlenül (leszámítva a neutrínóknak a Nap magjából hozott információját). Az ESA SOHO űrtávcsőve már évek óta méri a Nap felszíni rezgéseit,

amivel a magzati ultrahangokhoz hasonlóan a Nap belsejébe is bepillantunk. A CoRoT az első európai űrtávcső, amely a SOHO elvéhez hasonlóan képes a csillagok belsejébe látni. A CoRoT tudományos eredményei lényeges ismereteket adnak ahhoz, hogy a Napot más csillagokkal összehasonlíthassuk, és betekinthesünk a Nap jövőjébe. A csillagok belsejének megismerése nagyon fontos ahhoz, hogy közelebb jussunk energiatermelésük és fejlődésük megértéséhez.

A Francia Nemzeti Űrügynökség (CNES) vezetésével nemzetközi összefogás keretében megvalósuló űrprogramban magyar csoport is részt vesz.

Tervek az aszteroidák elleni védekezésre

Nincs kétség afelől, hogy egy űrből származó szikladarab becsapódása jelentős károkat okozhat a Földön, azonban azt még nem döntötték el, mit is kellene az emberiségnek tennie e fenyegetés ellen.

Ezért gyűltek össze a tudósok 2007. március 5–8. között Washingtonban a *Bolygók elleni védelem* (Planetary Defense Conference) című konferencián. Az összejövetel célja egy „Fehér Könyv” megszerkesztése, amelyre az Egyesült Államok Kongresszusa adott megbízást. A konferencián részt vevő tudósok szerint legkevesebb egymilliárd dollárba kerül a becslések szerint mintegy húszszer, a Földre komoly

veszélyt jelentő aszteroida 90%-ának felderítése még 2020 előtt.

Azt is megvitatták, hogy az ütközési pályán lévő szikladarabokat milyen módszerekkel lehet eltéríteni. A lehetőségek között van olyan „űrvontató” járművek fellövése, amelyek a fenyegető objektumot új pályára állítják, vagy esetleg nukleáris robbantással próbálják a pályát módosítani – ez utóbbi emlékeztet az 1998-ban készült *Deep Impact* című sci-fi filmben használt stratégiára. A kidolgozott ajánlásokat a <http://www.aero.org/conferences/planetarydefense> címen fogják publikálni.

Vízajtású autó, de most komolyan?

A jó öreg H₂O-nak óriási előnye, hogy rengeteg hidrogént tartalmaz. Ha ezt a hidrogént alkalmas körülmények között fel lehetne szabadítani, akkor azzal sok akadály leküzdhető lenne, amely eddig megakadályozta hidrogénüzemű járművek létrehozását. A hidrogén előállítása hagyományos eljárásokkal igen drága, nem hatékony és környezetszennyező. Problémát jelent a hidrogén tárolása és szállítása is. A hidrogénüzemanyagot tároló tartály nehéz, mérete erősen korlátozza az autó teljesítményét és az utazás távolságát.

Tareq Abu-Hamed, a Minnesota Egyetem kutatója és társai az izraeli Rehovotban működő Weizmann Intézetben olyan rendszert terveztek, amely megkerüli ezeket a problémákat. Ha a víz elemi bórral reakcióba lép, hidrogén szabadul fel, amely a robbanómotorban elégethető, vagy egy üzemanyagcellában elektromos áramot hozhat létre. „A cél olyan ütemben előállítani a hidrogént, amelyet a kocsik motorja megkíván” – mondja Abu-Hamed. Bőr használatával a szállítás és a hidrogén tárolása feleslegessé válik. A működés mellékterméke bóroxid, amely a kocsiból eltávolítható és belőle a bőr visszanyerhető – ez pedig naperóművekkel működtetve teljesen emissziómentes eljárás. A kutatók becslése szerint a kocsinak 18 kilogramm bőrt és 45 liter vizet kell magával vinnie, hogy 5 kilogramm hidrogént fejlesszen, amelynek ugyanannyi az energiatar-

talma, mint a hagyományos 40 literes üzemanyagtankban lévő benzinnel. Egy izraeli társaság elkezdte a prototípus tervezését, és a Samsung cég hasonló elven alapuló robogó prototípusán dolgozik.

Abu-Hamed és társai nem az elsők, akik ilyen úton járnak. A Daimler Chrysler óriáscég már kifejlesztett egy Nátrium nevű járművet, amelyben a hidrogén nátrium és víz reakciójából jön létre. Tiszta víz helyett azonban nátrium-bórhidrát vizes oldatát használták, amely ruténium katalizátor jelenlétében hidrogént szabadít fel. A Nátrium autó csúcsebbsége 130 km/h volt, és egy tanknyi üzemanyaggal 500 kilométert lehetett vele megtenni. A cég azonban 2003-ban felhagyott a projekttel, mivel igen nehéz és költséges lett volna az ilyen kocsik gazdaságos működéséhez szükséges infrastruktúrát kiépíteni.

A szakértők meglehetősen szkeptikusak azt illetően, hogy belátható időn belül víz üzemanyagú autók tömegével fognak közlekedni. *Jim Skea*, a londoni UK Research Center kutatási igazgatója szerint nem valószínű, hogy a következő 5–10 évben ilyen autót látni fogunk. A Daimler Chrysler is inkább az irányban tesz erőfeszítéseket, hogy az autók üzemanyaga cseppfolyós hidrogén legyen, amelyet a töltőállomások könnyebben kezelhetnek.

(<http://www.newscientist.com>)

Fém amely elpusztítja a szuper-baktériumokat

A baktériumok egyre veszélyesebbek lesznek, „hála” a hagyományos antibiotikumokkal szembeni rezisztencia egyre szélesebb körű kialakulásának. Új fegyverre van tehát szükség, és lehet hogy a tudósok meg is találták ezt a gallium nevű igen ritka fém alakjában. Egy új vizsgálat szerint a baktériumok könnyen összetéveszthetők ezt a fémet a táplálkozásukhoz nélkülözhetetlen vassal, és elpusztulnak, ha sokat vesznek fel belőle. Mivel a gallium már hatóságilag engedélyezett gyógyszer, a munka igen gyorsan piacra dobható mikrobaellenes gyógyszerek egy új csoportjához vezethet.

A gyógyszereknek ellenálló baktériumok között a *Pseudomonas aeruginosa* különösen kellemetlen. Az izomsorvadásban szenvedő páciensek között a halál leggyakoribb oka ez a baktériumfertőzés, amely a sebek lassú gyógyulását eredményezi, a testbe helyezett műszerek, például katéterek körül kialakuló elváltozásokat okoz, valamint a meggyengült immunrendszerű betegeket is megtámadja. A baktériumnak azonban van egy gyenge pontja, szüksége van vasra, hogy DNS-t tudjon szintetizálni, energiát termeljen, valamint védekezzen a mérgező oxidáció ellen.

Pradeep Singh, a Washington Egyetem, Seattle orvos-mikrobiológusa és társai ezt a tulajdonságot akarják kihasználni hogy ezt az igen ellenálló baktériumot

megfékezzék. A kutatócsoport az ezüstös gallium fém-mel próbálkozott, amely ionjainak mérete és töltésállapota igen hasonló a vaséhoz, de annak az életfunkcióját nem képes ellátni. Ha egy Petri-csészében *Pseudomonas aeruginosa* kolóniához kismennyiségű galliumot adtak, a baktériumszaporulat három nagyságrenddel csökkent. Az egereknél hasonló jelenséget figyeltek meg: igen kismennyiségű gallium naponta történő belelegzése jelentősen csökkentette a légúti fertőzések esélyét. Singh felhívta a figyelmet arra, hogy intravénásan adagolt gallium károsíthatja a vesét, ezért túl korai még a biztonságos emberi dózisiról beszélni. A fém ellen az antibiotikumokkal ellentétben nem alakul ki rezisztencia, mivel hatásmechanizmusuk igen széleskörű és változatos, ezért igen vonzó alternatívát jelent az antibiotikumokkal szemben. A kutatócsoport eredményeit a *Journal of Clinical Investigation* című szakfolyóiratban publikálta. Daniel Hassett, az University of Cincinnati, College of Medicine, biológusa szerint Singh és kollégái fontos felfedezést tettek: „Rendkívül izgalmas munka egy új antibakteriális gyógyszer kifejlesztésében.” A galliumot már használják a vér rák okozta magas kalciumszintjének kezelésére, ezért ez a körülmény meggyorsíthatja az új szer klinikai vizsgálatának lefolytatását.

(<http://sciencenow.sciencemag.org>)

MINDENTUDÁS AZ ISKOLÁBAN

MITŐL SZÍNES AZ ÉLŐVILÁG?

Általában hajlamosak vagyunk arra, hogy ami mindennapi tapasztalat, azt egyszerűen természetes és magától értetődő dolognak tartjuk. Így van ez a színekkel is.

„A szín a természet mosolya, egy csöppnyi igazság” – mondta egy angol bölcs. És milyen igaza volt! Menynyivel kisebb élményt nyújt például a fekete-fehér televízió és film, mint a színes. Színek nélkül kiüresedne világunk. Talán fel sem tűnik, de *sárga* színnel ragyog a Nap, *kék* az ég és a tengerek színe, *vörös* vér kering az ereinkben, *zöld* színben pompáznak a lombok, hogy csak néhányat említsünk. Az egyes színekkel különböző érzelmi hatást is kiválthatunk. Más színű fényrel világítják meg az iskolai tantermet, mással a bárókat, a húsos pultokat az ételkészítésekben. Tárgyaink a megvilágító színtől függően más és más színűnek tűnnek, s bennünk is különböző hatásokat váltanak ki.

A történelem folyamán a színeknek szimbolikus jelentése is kialakult. Egy időben, Kínában sárga ruhát csak a császár hordhatott, mert a sárga a legmélyebb bölcsesség, a legteljesebb megvilágosodás jelképe volt. A gyászoló kínaiak fehérbe öltöztek, jelezve, hogy az elhunytat a tisztaság és a fény országába kísérik.

Mást jelentenek a színek a festőknek és a fizikusoknak, az irodalmároknak, a kémikusoknak, mászt a pszichológusoknak és az ipari formatervezőknek. A *színtan* a fizika és az orvosi szakkönyvek önálló fejezetévé vált. De művészek is könyveket töltenek meg a színekkel kapcsolatos ismereteikkel.

Mi a magyarázata annak, hogy az égboltot kéknek, a fűvet zöldnek, a paradicsomot pirosnak, a grafitot feketének látjuk? Mitől színesek a lepkék, a madarak? Hogy ilyen kérdésekre válaszolhassunk, segítségül kell hívnunk a fizikát, a kémiát, a biológiát.

A színek

A szín mint jelenség csak részben függ fizikai-kémiai folyamatoktól. Függ a szem működésétől, s attól is, hogy mi megy végbe az agyban. A fény érzékelése összetett, *fotokémiai*, *idegi* és *pszichológiai* folyamatok eredménye. Az egészséges emberi szem színérzékelése rendkívül érzékeny, igen sokféle színárnyalatot képes megkülönböztetni.